

3. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський ун-тет», 2001. — 395 с.
4. Пробоїв А. Передумови та перспективи ефективного розвитку туристичної галузі України в контексті політики державного регулювання / А.Пробоїв, Г. Станіславська // Науковий вісник Ужгородського університету. — 2011. — С. 164—169.
5. Лавриненко Г. Формування міжнародного іміджу України в Західному світі (на прикладі Польщі) / Г. Лавриненко / Журнал «Схід». — № 4 (111). — 2011.
6. www.world-tourism.org — офіційний сайт ЮНВТО.
7. www.tourism.gov.ua — офіційний сайт Державної служби туризму та курортів.
8. www.ukrstat.gov.ua. — Держкомстат України
9. UNWTO World Tourism Barometer. Advance Release, January 2012 2010 / UN World Tourism Organization / <http://www.unwto.org>

Статтю подано до редакції 8.10.2012 р.

УДК 330.342

Л.В. Бабій, канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Університет економіки та права «КРОК»

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ РОЗВИТКУ МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ

АНОТАЦІЯ. У статті аналізуються методики оцінювання готовності країни до мережевої економіки. Розкрито модель розвитку мережевих взаємовідносин у національній економіці. Оцінено потенціал вітчизняної економіки у розбудові мережевих структур. Визначено чинники, що перешкоджають переходу української економіки до мережевого укладу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: мережева економіка, мережеві структури, мережа, мережеве суспільство, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)

АННОТАЦИЯ. В статье анализируются методики оценки готовности страны к сетевой экономике. Раскрывается модель развития сетевых взаимоотношений в национальной экономике. Оценивается потенциал отечественной экономики в развитии сетевых структур. Определяются факторы, препятствующие переходу украинской экономики к сетевому укладу.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: сетевая экономика, сетевые структуры, сеть, сетевое общество, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ)

ANNOTATION. The article analyzes the evaluation procedure of a country's readiness to the networked economy. It proposes a model of development of network relationships in a national economy. The potential of the domestic economy in building networks is estimated. The article also identifies the factors that hinder the transition of the Ukrainian economy to network order.

KEYWORDS: networked economy, network structures, network, networked society, information and communication technology (ICT)

Постановка проблеми. У кінці 1990-х рр. соціолог світового рівня Мануель Кастельс проголосив, що у кінці другого тисячоліття сформувалася економіка нового типу, яку він назвав інформаційно-глобальною. Характерними рисами сучасної цивілізації стали наростання глобальної інформаційної та технологічної революції, формування інформаційного суспільства з новою соціальною структурою та становлення глобальної економіки, яка базується на мережах. Поширення мережевих структур зумовлює перебудову економічних, соціальних, політичних відносин між країнами світу; через мережі здійснюється доступ до знань і технологій, які є підґрунтям сучасної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на всіх рівнях.

Мережеве суспільство є глобальним суспільством за своєю суттю. «Проте це не означає, що люди повсюдно залучені до цих мереж», — зазначає М. Кастельс. — Насправді, поки що не залучена більшість. Проте кожен зазнає впливу тих процесів, що відбуваються у глобальних мережах <...>. Це тому, що ключові види діяльності, які формують і контролюють людське життя у кожному кутку планети, здійснюються у глобальних мережах: фінансові ринки; транснаціональне виробництво, менеджмент і розподіл товарів і послуг; висококваліфікована робоча сила; наука та технологія; медіа, культура, мистецтво, спорт; міжнародні організації, які управляють глобальною економікою та міжурядовими відносинами; релігія; кримінальна економіка; транснаціональні неурядові організації, які стверджують права та цінності нового, глобального суспільства» [7, с. 22]. Мережа є відкритою динамічною системою, учасники якої постійно змінюються. Те, чи буде країна, регіон, місто, компанія належати до мережі, залежить від цінності, яку економічний суб'єкт може привнести у цю мережу. Очевидно, наразі багато країн світу залишаються осторонь процесів глобального мережування, проте зазнають впливу глобальних мереж; є пасивними спостерігачами, оскільки не «перебудували» свої економіки згідно нової мережевої логіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останнє десятиліття кількість досліджень з проблематики мережевого суспільства та мережевої економіки значно зросла. В аспекті окресленої проблеми нас, у першу чергу, цікавлять напрацювання щодо оцінки рівня «мережовості» економік країн світу, щодо того, наскільки країни готові до взаємодії з глобально-мережевою економікою. Міжнародними організаціями розроблено достатньо багато методик [3—5; 8], які оцінюють ступінь мережевої готовності країн світу, розвинутості інформаційного суспільства, готовності до електронної комерції тощо. Проте, на наш погляд, вони звужено підходять до поняття мережевої економіки і через це однобічно висвітлюють характер трансформацій у досліджуваних країнах, що не дає можливості визначити необхідні чинники переходу національної економіки на мережевий уклад.

Економічна політика держави, в тому числі української, сьогодні повинна забезпечувати і перебудову національної економіки згідно мережевих засад, і оптимальну залученість країни до глобальних мережевих структур. Її розробка потребує оцінювання поточного та перспективного станів національної економічної системи, тому метою цієї статті є виявлення параметрів, за якими можна оцінювати потенціал національної економіки у розбудові мережевих взаємодій

— як у внутрішньому, так і зовнішньому секторах, і ступінь розвинутості мережевої економіки у конкретній країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оцінки рівня розвитку мережевої економіки та мережевого суспільства розроблено кілька систем рейтингових оцінок країн. По-перше, це запропонований Всесвітнім економічним форумом Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index — NRI), який дає оцінку розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у країнах світу. Методика побудови Індексу значно змінилася з першого видання 2001-го року, і зараз у ньому зроблено акцент не лише на доступі до технологій у країнах світу, а й на ефективному застосуванні ІКТ задля підвищення конкурентоспроможності країни. Для цього у NRI 2011-2012 введено додаткові індикатори, і тепер рівень розвитку ІКТ у 142-х країнах світу оцінюється за такими групами параметрів, як: 1) наявність умов для розвитку ІКТ; 2) готовність громадян, ділових кіл і державних органів до використання ІКТ; 3) рівень використання ІКТ у громадському, комерційному та урядовому секторах [5]. Традиційно для методик Всесвітнього економічного форуму, Індекс розраховується на основі як статистичних даних, так і експертних опитувань. Лідирують у рейтингу NRI 2011-2012 скандинавські країни (Швеція на 1-му місці).

По-друге, варто відзначити The Connectivity Scorecard, де оцінюється «підключеність» (connectivity) країни, тобто цілісна взаємодія телекомунікаційної інфраструктури країни, обладнання, програмного забезпечення, мереж і користувачів цих мереж, апартних засобів і програмного забезпечення [8, с. 4]. При чому, оцінюється «корисна підключеність» (useful connectivity), яка відображає внесок підключеності у економічне зростання, підвищення продуктивності. Рейтинг будується переважно на основі статистичних даних.

І третє дослідження, на яке слід звернути увагу, — це Information Economy Report, що публікується UNCTAD щороку. Його сильні сторони у тому, що ґрунтовно аналізується не лише рівень розвинутості ІКТ у країнах, а й їх вплив на соціально-економічний розвиток. Наприклад, у звіті за 2011 рік — на розвиток приватного сектору, зокрема малого та середнього бізнесу [4].

Слід зауважити, що, якщо перші розроблені методики та рейтинги з проблематики мережевої економіки фактично оцінювали рівень проникнення інтернету, поширення ІКТ у країнах, то останні розробки міжнародних організацій, представлені нами вище, включили у коло аналізу питання ролі ІКТ у забезпеченні довготривалого соціально-економічного розвитку країн, підвищення їх конкурентоспроможності. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) також видає Керівництво по вимірюванню інформаційного суспільства (Guide to Measuring the Information Society) [6], у якому пропонує стандарти ведення статистики у сфері інформаційного суспільства.

Проте, з нашої точки зору, за допомогою вищезазначених досліджень розкривається радше ступінь інформатизації країни, тобто наскільки оптимальними в країні є умови для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав громадян, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій, суспільних об'єднань, створені на основі формування та використання

інформаційних ресурсів через інформаційно-комунікаційні технології. Міжнародні рейтинги дають уявлення про різнопланове проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя країни, але, з нашої точки зору, не дають можливості повністю оцінити ступінь готовності країни до мережево-глобальної економіки. Усунення ідентифікованих ними прогалин у національних економіках не забезпечуватиме перехід до нового мережевого укладу.

Як справедливо зазначено М. Кастельсом, включення до мережевого суспільства або виключення з нього не повинно прирівнюватися до «цифрового розриву», оскільки використання Інтернету та підключення до телекомунікаційних мереж не гарантує реальної інкорпорації до мереж, що формують суспільство. Проте виключення з оперативної інфраструктури мережевого суспільства є гарним індикатором глибшого структурного підпорядкування та невідповідності [7, с. 24]. Таким чином, процес розбудови мережевої економіки не зводиться до розвитку сектору інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), а включення національної економіки до глобальних мереж не відбувається автоматично через інформаційно-комунікаційні технології.

Ми дотримуємося точки зору, що мережева економіка є новою формою економічного порядку, яка витісняє ієрархічні та ринкові форми з обслуговування економічних відносин у суспільстві. Вона базується на горизонтальних зв'язках, глобальному електронному середовищі, з переважанням у якості найважливіших елементів продуктивних сил інформації, знань, а також і відносин, що забезпечують миттєве узгодження попиту та пропозиції.

Мережева економіка має глобальний характер, через що ми говоримо про перспективи розвитку окремих національних економік шляхом їх підключення до глобальної мережевої економіки — до глобальних виробничих, торговельних, інноваційних, фінансових мереж.

На наш погляд, слід говорити про мережеву економіку як про нову економічну систему суспільства. Економічна система відбиває закономірності розвитку людського суспільства загалом та окремих націй на певному рівні соціально-економічних відносин, що в ньому склалися з урахуванням найзагальніших для них характеристик [13]. Вона відображає найзагальніші закономірності еволюції економічної підсистеми людського суспільства, груп суспільств чи окремих суспільств.

Економічна система суспільства та модель національної економіки окремо узяті країни співвідносяться як загальне та специфічне. Модель національної економіки відбиває загальноекономічні особливості розвитку суспільства, тобто економічну систему, проте має специфічні риси, притаманні лише даній господарській системі. Зважаючи на формування нової, мережевої економічної системи суспільства, маємо аналізувати, наскільки «адаптовані» моделі національної економіки країн світу до неї. Нова економічна система світу — мережева економіка — уже вимає від країн адекватних систем регулювання національних економік, які б ураховували національні економічні інтереси, забезпечували національну економічну безпеку в нових умовах.

Модель розвитку мережевої економіки узагальнено можна представити таким чином (рис. 1).

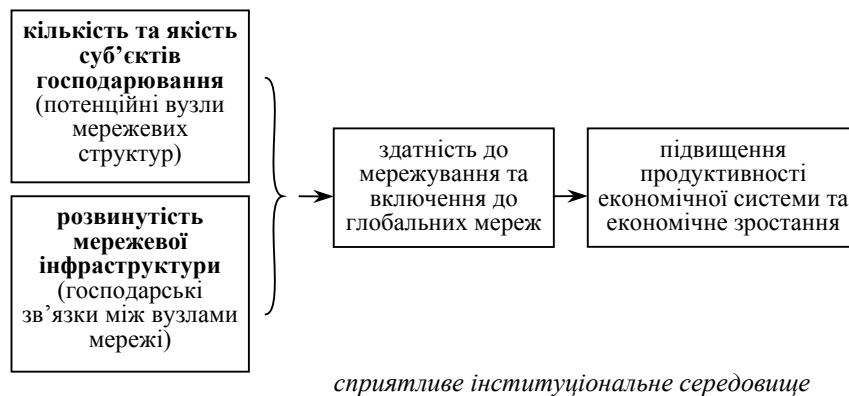

Рис. 1. Модель розвитку мережевої економіки

Основною організаційною формою глобальної мережевої економіки є мережа, як сукупність взаємопов'язаних вузлів (підприємств). Особливістю мережі є відсутність центру, а значимість вузла мережі визначається його здатністю робити внесок у цілі функціонування мережі.

Для того, щоб оцінити етап становлення мережевої економіки в країні, ідентифікувати, наскільки національна економічна система набула ознак мережовості, необхідно визначити поширеність мережування у національній економіці. Оскільки мережа — це вузли та зв'язки між ними, то слід оцінити, наскільки багато і якої якості «вузли» є в економіці, а також наскільки ефективно можуть забезпечуватися відносини всередині мережі. Важливу роль також відіграє національне соціально-економічне середовище для розвитку мережування. Таким чином, сучасна національна економіка повинна володіти мобілізаційним ресурсом усієї мережі, демонструвати гнучку спеціалізацію і здатність до інновацій.

Ми підтримуємо підхід Ю.Г. Лаврикової, яка аналізувала мережі в контексті економічного простору регіонів, — «цінність мережі визначається кількістю вузлів і зв'язків: чим вона більша, тим більші внутрішні різноманітня у мережі і ефективність взаємодій» [14, с. 40]. Якщо так, то потенціал мережування у національній економіці можна оцінити через, по-перше, кількість і якість потенційних вузлів мереж; по-друге, через можливість ефективної взаємодії між ними.

Для оцінки потенціалу вузлів мережі можна використати такі показники: кількість суб'єктів господарювання у країні, зокрема, кількість малих підприємств, кількість інноваційно-активних підприємств, оскільки саме ці підприємства володіють необхідними рисами, важливими для мережі — гнучкість, динамічність, адаптаційність, інноваційність.

Фахівці стверджують, що за кількісним виміром стан розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в цілому відповідає кращим європейським показникам (66,1 суб'єктів малого підприємництва на 1000 населення в Україні у 2009 році), але свідчить про тривожну тенденцію згортання сектора по кількості зайнятих у ньому [10, с. 5]. Проте за вкладом малого підприємництва України в ВВП країни (13,1 % у 2011 році) Україна посідає останні місця в європейському рейтингу (щоправда, треба брати до уваги значну різницю у класифікації мало-

го та, головне, середнього підприємництва, що методологічно не дозволяє об'єктивно порівнювати вклад малого та середнього підприємництва у ВВП країни).

Загалом, на основі розрахованого нами для української економіки індексу Герфіндаля—Гіршмана (4070,66 у 2011 р.), ми можемо констатувати збереження високого ступеню монополізації економіки, що також свідчить про домінування ієрархічних форм господарювання.

Інноваційну діяльність за даними 2011 року здійснювали лише 16,2 % підприємств [18], при чому лівова частка витрат (73 %) припадала на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (для порівняння — на дослідження та розробки припадало 7,5 % загальних витрат на інноваційну діяльність). У розвинутих країнах частка інноваційно активних підприємств сягає 70—80 %.

Особливо засмучує низький рівень підприємницької активності в інноваційній сфері малого та середнього бізнесу, який потенційно є найбільш масовою, динамічною та гнучкою формою організації підприємств, рушієм економічного зростання в найбільш економічно розвинутих країнах світу. На жаль, в Україні малий інноваційний бізнес не виконує цієї функції (лише 6 % малих і 16 % середніх промислових підприємств в Україні є інноваційно активними, тоді як, наприклад, у Польщі — понад 30 %).

Водночас, при прогнозуванні ефективності взаємодій між вузлами мережі важливо взяти до уваги сучасну інформаційну інфраструктуру. Рівень її розвитку будуть характеризувати такі показники, як питома вага підприємств, які використовують глобальні інформаційні мережі, в тому числі, Інтернет, питома вага підприємств, які мають веб-сайти, кількість комп'ютерів, підключених до інтернет, кількість абонентів мобільного зв'язку тощо. Тому, як узагальнений показник рівня розвитку мережевої інфраструктури можна використати індекс мережевої готовності або ж індекс підключеності, які ми проаналізували вище.

Україна за Індексом мережевої готовності обіймає 75 позицію. Щодо України у звіті також зазначено, що «незважаючи на відносно кваліфіковане населення (39-та позиція), значний розвиток інноваційної спроможності компаній (42-га позиція) та одні з найнижчих тарифів доступу до ІКТ (2-га позиція), <...> її інфраструктура потребує подальшого розвитку. Більш того, відсутність бачення урядом необхідності розвитку ІКТ та несприятливі умови для інновацій (98-ма позиція), а також слабкі законодавчі рамки економічної діяльності (125-та позиція) ставлять під загрозу величезний потенціал країни отримати вигоду з сильних соціальних та економічних впливів (75-та позиція)» [2, с. 20].

За Індексом підключеності Україна посідає восьме місце у групі з 25 країн [8], що мають економіки, зорієнтовані на фактори виробництва та на ефективність (за методикою М. Портера, яка використовується Світовим економічним форумом для класифікації країн при визначенні базису їх конкурентоспроможності). Україна має гарні позиції по індикаторах розвинутості окремих типів телекомунікаційних послуг та по індикаторах освіченості населення. У той же час відстає у багатьох інших сферах — часта інтернет-користувачів, доступність широкополосних мереж доступу, а також по групі індикаторів, що стосуються ролі уряду у розвитку мережевої економіки.

Подібну оцінку розвинутості інфраструктури ІКТ дають фахівці Національного інституту стратегічних досліджень — «зберігається певне відставання України від середньосвітового рівня з показників розвитку та доступності для населення широкосмугових мереж доступу до інтернету. Крім того, наша держава помітно відстає від розвинених країн світу за ступенем інтегрованості у глобальний веб-простір і за показниками кількості інтернет-аудиторії» [12, с. 29].

Насамкінець, слід проаналізувати роль інституціонального середовища у процесі становлення мережевої економіки. Будь-яка економічна діяльність відбувається у певному інституціональному середовищі. Інституціональне середовище — це сукупність основоположних соціальних, політичних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки людської поведінки [19]. Також слід брати до уваги той факт, що інституціональне середовище впливає на мережі (як інституціональні угоди), так і мережі впливають на інституціональне середовище.

Загальний рівень розвитку інститутів в Україні можна оцінити за Індексом легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business Index) [1], оскільки він враховує низку важливих показників регулятивного та інституціонального середовища за 11 основними напрямками. За цим Індексом Україна у 2012 році знаходиться на 152-му місці з 183-х. Найгірше справи з процедурами оподаткування (181-ше місце), отриманням дозволів на будівництво (180-те) та підключенням до системи енергозабезпечення (169-те). Слід відмітити, що особливе значення покращення інституціонального середовища матиме для малих і середніх підприємств, які, як зазначено вище, є найбільш потенційними вузлами мережевих структур.

Для розвитку мережевого суспільства та мережевої економіки в Україні необхідні відповідні нормативно-правові рамки. Прийнято низку базових законів щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні [12, с. 9—12], проте, можна погодитися з авторами зазначеного дослідження у тому, що досі «невирішеним залишається цілий комплекс проблем нормативно-правового, організаційно-технічного, науково-методичного, інформаційно-аналітичного, ресурсного забезпечення розбудови інформаційного суспільства» [12, с. 29]. На жаль, чинна нормативно-правова база галузі ІКТ залишається неповною, неефективною й суперечливою.

У контексті удосконалення інституціонального середовища слід вказати на певні його складові, які, на наш погляд, набувають особливого значення у мережевій економіці. Мова йде про те, що необхідною умовою появи нових, мережевих форм співробітництва є взаємна довіра та відповідальність партнерів, які провадять свою діяльність як за юридично оформленими, так і вербально закріпленими домовленостями.

Довіра — це соціологічна та психологічна категорія для позначення відкритих, позитивних взаємовідносин між людьми, що «відображають впевненість людини в добросовісності, чесності, добропорядності, щиросердечності, правильності відношення других осіб до чого-небудь» [15, с.11], яка базується на її досвіді.

Високий рівень довіри досягається через інформаційну прозорість і відкритість, які також слід віднести до основоположних характеристик функціонуван-

ня мережевої економіки. Їх наявність дає можливість знижувати транзакційні витрати, прискорювати процеси обміну у ділових мережах, а також покращувати інноваційний процес (феномен «відкритих інновацій»). Унаслідок підвищення інформаційної прозорості та відкритості у сучасних умовах люди та організації, які взаємодіють з певною компанією, отримують безпрецедентний доступ до важливої інформації про її поведінку, діяльність і результати роботи.

Оцінити рівень інформаційної прозорості бізнесу в Україні можна за фрагментарними рейтингами та дослідженнями, як-то: оцінювання інформаційної відкритості спростережних рад українських публічних компаній [16], оцінювання відкритості та активності компаній у сфері корпоративної соціальної відповідальності [9]. Загалом, вони констатують нижчу інформаційну прозорість діяльності вітчизняних публічних компаній, у порівнянні з іноземними, що діють на території України, а також незначне зростання відкритості бізнесу у сфері соціальної відповідальності.

Також є оцінювання компанії GfK Ukraine про рівень довіри в Україні до різних інституцій, зокрема бізнесу. Його результати (за 2009 рік) свідчать про невисокий рівень довіри до бізнес-інституцій, при чому найменше населення України довіряє банкам (8,5 %) і страховим компаніям (6,4 %) [17].

Можливо, в українських умовах високий рівень інформаційної відкритості ще не є критичним для забезпечення ефективного функціонування компаній. Довіра та інформаційна відкритість набуває особливого значення саме у взаємозалежному мережевому середовищі. Скажімо, у системі глобальних виробничих мереж підприємства мають діяти як єдине ціле, тому зростає попит на інформаційну прозорість. У глобальній взаємозалежній фінансовій системі інвестори конкурують за залучення іноземних інвестицій, надаючи прозоре безризикове середовище. Важливо, що в умовах мережевої економіки інформаційна прозорість (відкритість) бізнесу, держави безпосередньо впливає на рівень довіри у країні.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, згідно запропонованої моделі розвитку мережевої економіки, можна попередньо констатувати невисокий потенціал вітчизняної економіки у переході до мережевого укладу економіки. В Україні ще не сформовані умови господарювання, за яких діяльність суб'єктів господарювання набуває ознак мережовості. Економічна політика, спрямована на розвиток процесів мережування, має торкатися усіх складових запропонованої моделі розвитку мережевої економіки — стимулювання інноваційно активного малого та середнього бізнесу, усунення прогалин у мережевій інфраструктурі, удосконалення інституційного середовища.

Проблематика економічного аналізу функціонування мережевої економіки в Україні та світі ускладнена через недосконалість служб статистики та моніторингу у сфері ІКТ. Постає завдання розробки такої системи індикаторів стану та розвитку мережевої економіки, яка б була максимально простою, базувалася на даних з доступних статистичних джерел та враховувала національні особливості.

Питання розвитку мережевих структур в економіці України, на наш погляд, потребують подальших досліджень, оскільки необхідним є самовизначення вітчизняної економіки в умовах глобального мережевого суспільства та розробка відповідної національно-орієнтованої економічної політики.

Література

1. Ease of doing business index [Електронний ресурс] // World Bank [сайт]. — Режим доступу: www.doingbusiness.org (31.07.2012). — Назва з екрану.
2. Global Information Technology Report 2012 / ed. by S. Dutta, B. Bilbao-Osorio. — Geneva: World Economic Forum; ISEAD, 2012. — 413 p.
3. ICT Development Index 2011. — Geneva: ITU, 2011. — 157 p.
4. Information Economy Report 2011: ICTs as an Enabler for Private Sector Development. — New York; Geneva: United Nations publications, 2011. — 149 p.
5. Networked Readiness Index 2002-2012 [Електронний ресурс] // World Economic Forum [сайт]. — Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-information-technology/gitr-2012-data-platform> (31.07.2012). — Назва з екрану.
6. OECD Guide to Measuring the Information Society 2011. — Paris: OECD Publishing, 2001. — 205 p.
7. The network society: a cross-cultural perspective / ed. by Manuel Castells. — Cheltenham, UK; Northampton, MA, Edward Edgar, 2004. — 464 p.
8. *Waverman L., Dasgupta K., Rajala J.* Connectivity Scorecard 2011 [Електронний ресурс] / L. Waverman, K. Dasgupta, J. Rajala. — May 5th, 2011. — 70 p. — Режим доступу до вид.: <http://www.connectivityscorecard.org/images/uploads/media/TheConnectivityReport2011.pdf> (31.07.2012). — Назва з екрану.
9. Гвардія. 5-й рейтинг открытости и системности украинских компаний в сфере КСО [Електронний ресурс] // Контракти UA— Режим доступу: <http://kontrakty.ua/article/44907> (31.07.2012). — Назва з екрану.
10. Зелена книга малого бізнесу України: оцінка та перспективи шляхів розвитку: матеріали до круглого столу. — К.: Інститут власності і свободи, 2011. — 69 с.
11. *Ігнатюк А.* Теоретико-методологічні підходи до дослідження мережевої економіки / А. Ігнатюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2011. — №128. — С. 16—19
12. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. — К.: НІСД, 2010. — 64 с.
13. *Круш П.В., Кожем'яченко О.О.* Національна економіка: регіональний та муніципальний рівень: Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 320 с.
14. *Лаврикова Ю.Г.* Стратегические приоритеты пространственного развития регионов в сетевой экономике / Ю.Г. Лаврикова // Вестник УГТУ–УПИ. — 2008. — №5. — С. 37—49.
15. *Малий І.Й.* Інститут довіри та конкурентоспроможність національної економіки / І.Й. Малий // Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць. — 2009. — Вип.19. — С. 11—16
16. Открытость украинских компаний. Исследование [Електронний ресурс] // ubr.ua [сайт]. — Режим доступу: <http://ubr.ua/business-practice/own-business/otkrytost-ukrainskih-kompanii-issledovanie-chast-1-141791> (30.07.2012). — Назва з екрану.
17. Прес-реліз компанії GfK Ukraine про рівень довіри до інституцій в Україні [Електронний ресурс] // GfK Ukraine [сайт]. — Режим доступу: http://www.gfk.ua/imperia/md/content/gfkukraine/pressreleases/gfk_rel_trust_210409_ukr.pdf (30.07.2012). — Назва з екрану.
18. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики [сайт]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/> (31.07.2012). — Загол. з екрану.
19. *Ткач А.А.* Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія: Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 304 с.

Статтю подано до редакції 20.10.2012 р.